

KỊCH NÓI NHỮNG NĂM CHỐNG MỸ

Nếu rồi đây chúng ta nhìn nhận văn học trong những năm chống Mỹ là một giai đoạn mang đặc thù riêng, thì sân khấu kịch nói cũng có thể được xem là một giai đoạn trong cả quá trình phát triển văn học kịch nước ta. Tôi coi kịch nói trong thời kỳ chống Mỹ là một giai đoạn riêng. Bởi lẽ nó đánh dấu một bước chuyển của kịch nói Việt Nam cả về nội dung lẫn hình thức nghệ thuật. Kịch chống Mỹ cũng có mở đầu, quá trình tìm tòi để đi đến khẳng định. Trong quá trình ấy đã làm sáng rõ ra được một số vấn đề lý luận rất bổ ích cho công việc sáng tác sau này.

Tôi còn nhớ, chỉ ít lâu sau khi giặc Mỹ chính thức mang máy bay đánh phá miền Bắc, bộ mặt sân khấu thủ đô đã có chuyển biến khá rõ rệt. Sân khấu kịch nói đã có ngay những sáng tác đi vào phản ánh cuộc chiến đấu chống Mỹ kịp thời bằng một loạt vở ngắn như *Góp phần chiến thắng*, *Mẹ và những người con*, *Tay súng dân quân*, *Một vùng trời*, *Làng biển*, *Săn sàng* v. v... Các Đoàn Kịch nói Trung ương, Hà Nội, đã đi vào những vùng đang xảy ra chiến sự biểu diễn phục vụ những người đang chiến đấu.

Rồi trong suốt bốn năm chống Mỹ, chỉ kể các đoàn kịch thuộc Nhà hát Kịch nói Trung ương, Đoàn kịch Quân đội, và hai đoàn của hai thành phố Hà Nội và Hải Phòng đã cho ra mắt công chúng hơn bốn mươi vở ngắn. Nhiều vở kịch đã được dư luận công chúng chú ý như : *Trong phòng trực chiến* , *Sau phát trung liên* , *Cửa sau* v.v...

Bên cạnh những vở kịch ngắn, ngay thời kỳ đầu chúng ta đã có kịch dài. *Lửa hậu phương* là vở kịch dài đầu tiên của sân khấu kịch nói thời kỳ chống Mỹ. Và tiếp theo là những vở *Bức tranh mùa gặt*, *Thử lửa*, *Anh Trỗi*, *Bước theo Anh*, *Anh còn sống mãi*, *Đôi bạn*, *Dựng tượng thôn Nam*, *Hoa pháo*, *Quê hương Việt Nam*, *Búp trên cành*, *Đất ngọt*, *Sóng nước - Cuộc đời*, *Tiền tuyến gọi*, *Hương bưởi* và *Tuyển phía Nam*. Nhìn vào số lượng 17 vở kịch đã ra mắt công chúng, chúng ta không thể không tự hào về sự đóng góp của kịch nói vào nền văn học chung.

Những vở kịch được sáng tác vào giai đoạn đầu của cuộc chiến đấu chống Mỹ gần như chỉ xoay quanh một đề tài: Phản ánh gương dũng cảm trong chiến đấu trực tiếp với máy bay, tinh thần phục vụ chiến đấu, hăng hái tham gia bộ đội v.v... Chất lãng mạn choán hầu hết các tác phẩm. Mâu thuẫn chủ yếu trong những vở kịch lúc bấy giờ là mâu thuẫn địch - ta...

Những vở kịch viết vào thời kỳ ấy tuy còn thấy những phần non yếu, sơ lược cả về nội dung lẫn hình thức biểu hiện. Nhưng nó lại có một ưu điểm rất đáng quý là đã ghi lại được phần nào không khí rạo rức, sôi nổi, tinh thần quyết tâm chống xâm lược của nhân dân ta... Theo ý tôi, muốn nhìn nhận và đánh giá đúng mức những vở kịch viết vào thời kỳ này, phải gắn nó vào với không khí sôi nổi thời bấy giờ. Sau này khi xem lại những vở kịch đầu tiên có người hỏi rằng: Sao những con người được phản ánh trong các vở kịch ấy lại sôi nổi và hăng hái đến quá mức như vậy? Thí dụ trong vở *Góp phần chiến thắng*: Một ông cụ rất quý chiếc xe đạp, đến con gái cũng không cho mượn. Nhưng khi cuộc chiến đấu xảy đến, ông cụ đã cho một anh bộ đội không quen biết mượn để anh trở về đơn vị chiến đấu. Nhất là khi biết tin chiếc xe đã thất lạc đâu mất, ông cũng không trách cứ gì đồng chí bộ đội ấy, mà còn tìm cách dỗ vợ con vì lo họ tiếc của mà kêu ca. Hay cậu học trò trong vở *Mẹ và những người con* cứ nằng nặc đòi đi bộ đội dù là chưa đến tuổi, khi cậu nghe tin giặc Mỹ bỏ bom vào trường học, giết chết thầy giáo và một bạn ở trường cấp III Vĩnh Linh.

Những con người sôi nổi đến quá mức như vậy khi diễn lên sân khấu lúc ấy vẫn tạo nên được những rung cảm chân thực. Vì ngoài cái hiện thực được phản ánh trong kịch, còn có cả không khí xã hội làm nền cho nó.

Cũng do cách nhìn nhận thiếu tính lịch sử mà đã có những bất bẻ không chính xác. Khi vở kịch *Lửa hậu phương* ra mắt công chúng, cũng có ý kiến: Tại sao một chiếc cầu bị đánh hỏng mà phải huy động toàn lực trong vùng ra. Đến chủ tịch huyện cũng phải có mặt để lo giải quyết?... Đành rằng sau này khi một chiếc cầu bị địch phá hoại thì chỉ cần một trạm giao thông, có khi chỉ một thôn ven đường cũng có thể

phục hồi lại cầu cho xe qua rồi. Nhưng đây là tình hình sau này. Không nên đòi hỏi những vở kịch viết vào thời kỳ đầu phải có những chi tiết đời sống của thời kỳ sau.

Rõ ràng càng đi sâu vào chiến đấu chống Mỹ, khi chúng ta vừa tính đến việc chiến đấu trước mắt lẫn gìn giữ sức lực để chiến đấu lâu dài. Vừa chiến đấu, lại vừa xây dựng chủ nghĩa xã hội, những vở kịch viết vào thời kỳ sau này cũng chín hơn. Ví như cũng một đề tài tòng quân thôi, trong vở *Mẹ và những người con* viết vào thời kỳ đầu mang một không khí hết sức sôi nổi. Những con người tranh nhau ra đi, không hề tính toán thì với vở *Cái xẻng* và *Trong phòng trực chiến* viết vào thời kỳ sau, những người thanh niên ra đi không chỉ bằng lòng căm thù sôi nổi mà cả lý trí cũng được suy xét một cách kỹ càng hơn. Họ hiểu được rằng dẫu tiền tuyến hay hậu phương, trách nhiệm của họ đối với cuộc chiến đấu cũng to lớn, cũng nặng nề như thế. Khi họ chưa được nhập ngũ, thì nhiệm vụ hiện tại trong sản xuất cũng hết sức trọng đại, đòi họ phải hoàn thành tốt đẹp.

Những vở kịch viết vào thời kỳ sau, đề tài cũng được mở rộng hơn. Ngoài những vở đi vào thể hiện cuộc chiến đấu trực tiếp với địch, các đề tài khác như giao thông vận tải, sản xuất công và nông nghiệp, những vấn đề xã hội... cũng được đề cập đến.

Nếu như thời kỳ đầu, những vở kịch mới chỉ đi vào từng việc, từng chuyện trong đời sống để miêu tả, nêu bật lên những con người tốt đẹp, những gương dũng cảm. Thì ở thời kỳ sau nhiều vở kịch đã đi thẳng vào những xung đột lớn hơn của đời sống, để miêu tả cuộc chiến đấu của nhân dân ta một cách toàn diện. Tính chất hiện thực của những vở kịch cũng đầy đặn nhiều so với thời kỳ đầu. Cho đến nay, một số vở không chỉ dừng lại ở mức phản ánh mà đã từ đời sống chiến đấu, mạnh dạn đặt ra những vấn đề cho người xem. Việc phản ánh hiện thực mang tính chất khái quát rõ rệt hơn. Rõ ràng sự phát triển kịch nói của ta trong những năm chống Mỹ là một quá trình chín dần. Cái quả ngày hôm nay chúng ta gặt hái được tuy chưa thật làm cho ta vừa lòng, song nó đương báo hiệu mùa sau tốt đẹp hơn nhiều.

Sự chín dần của kịch nói trong những năm chống Mỹ ta có thể nhận thấy từ trong những chủ đề mà những vở kịch đề cập đến, trong kết cấu, trong ngôn ngữ đối thoại. Tính chất văn học trong những kịch bản được chú ý hơn nhiều. Rõ nhất có lẽ là được biểu hiện trong cách xây dựng nhân vật.

Những nhân vật đầu tiên trong các vở kịch chống Mỹ thường chưa được hình thành trọn vẹn. Nhân vật mới chỉ là biểu hiện cho một mặt của một phẩm chất nào đó: như tinh thần dũng cảm, sự hy sinh, hay một đức tính tốt như vị tha, năng nổ... Ở một số vở thì nhân vật hầu như chỉ mới làm nhiệm vụ chuyển chuyện. Xem kịch, khán giả thường nhớ những sự việc, câu chuyện hơn là nhớ nhân vật.

Về sau, khi qua sự tìm tòi, kịch bản của chúng ta đã xây dựng những nhân vật chân thực hơn, càng ngày càng gần gũi với người xem cả trong suy nghĩ cũng như trong tình cảm.

Nhân vật đã được xây dựng lên với nhiều màu vẻ, có một đời sống nội tâm khá phong phú. Ở một số nhân vật được hình thành với một số phận cụ thể, có cả một quá trình mật thiết giữa tiểu sử và hành động hiện tại. Tính điển hình ngày càng rõ nét. Nhân vật không chỉ là chụp ảnh lại của một lớp người, mà là đại diện cho một cách sống, cách suy nghĩ của những tầng lớp người.

Tất nhiên là mỗi chúng ta phải có những nỗ lực nhiều nữa để tạo ra cho nền văn học kịch nước nhà nhân vật điển hình, cân xứng với những con người của thời đại đánh Mỹ. Nhưng trong thành quả của văn học chống Mỹ, sân khấu cũng góp vào kho tàng Văn học ấy một số nhân vật đáng kể như: Văn trong *Nổi gió*, chủ tịch huyện và anh trạm trưởng giao thông trong *Lửa hậu phương*, chị Bút, chị chủ nhiệm trong *Bức tranh mùa gặt*, bác sĩ Khiêm và cô sinh viên trong *Tiến tuyến gọi*.

Vì những nhược điểm có thật ấy, nên mặc dù cuộc tranh luận xem kịch nên có mâu thuẫn hay không còn chưa ngã ngũ, thì những sáng tác đã tự động xa rời cách miêu tả cuộc sống một chiều trên và đi vào thể hiện những mâu thuẫn lớn của đời sống. Hàng ngày, hàng giờ đương đặt cho những người trong cuộc chiến đấu, những vấn đề cần phải giải quyết.

Khi những tác phẩm kịch đã đi vào thể hiện những mối mâu thuẫn của xã hội để phản ánh cuộc chiến đấu của chúng ta một cách toàn diện và chân thực hơn, thì trong thực tế sáng tác lại đặt ra vấn đề khác nữa là biểu hiện những *mối mâu thuẫn trong nội bộ nhân dân ta như thế nào*. Sở dĩ nảy sinh ra vấn đề này, theo ý tôi là do hai nguyên nhân:

- Nguyên nhân thứ nhất có thể là do việc nghiên cứu những mối mâu thuẫn, từ đó mà nêu bật lên được những vấn đề của cuộc chiến đấu là rất khó. Nó đòi hỏi người viết phải công phu, phải có trình độ và sự lịch lãm, mới không lầm lẫn giữa bản chất và hiện tượng, mới tìm ra được những nhân tố mới đáng ca ngợi và những điều cần phê phán. Trên thực tế đã có một số vở khi nghiên cứu những mâu thuẫn và đặt những vấn đề ra trong kịch thiếu chính xác, thậm chí lệch lạc không tạo nên được sự đồng tình của người xem.

Việc những tác phẩm khi đi vào biểu hiện chủ nghĩa anh hùng cách mạng, trong cuộc chiến đấu và xây dựng chủ nghĩa xã hội phải đề cập đến cuộc đấu tranh chống những hiện tượng xấu, chống những tư tưởng lạc hậu để làm chói ngời thêm những con người tốt đẹp, sự nghiệp anh hùng của nhân dân ta là một việc cần thiết. Trước tiên mối mâu thuẫn ấy trong nội bộ nhân dân ta không phải là một hiện tượng bịa đặt. Cái mạnh của xã hội ta cũng còn là sự kiên quyết đấu tranh chống những cái chưa tốt để xây dựng một xã hội tốt hơn. Cũng như trong cuộc chiến đấu chống Mỹ chúng ta phải luôn luôn đấu tranh chống những tư tưởng bảo thủ, hữu khuynh, lạc hậu để xây dựng một tinh thần chiến đấu kiên quyết chống kẻ thù.

Để sáng tỏ thêm vấn đề này, tôi xin trích dẫn ý kiến của Thủ tướng Phạm Văn Đồng viết trong bài: *Tổ quốc ta, nhân dân ta, sự nghiệp ta và người nghệ sĩ*. Có đoạn Thủ tướng nói: *Để chứng minh cái vĩ đại của sự nghiệp chúng ta, thì việc dễ làm là nêu thành tích. Điều đó cần thiết. Ta đã làm và còn phải làm nữa. Nhưng đối với văn nghệ, tôi nghĩ điều chủ yếu là làm nổi bật cái mới trong xã hội, trong con người. Nêu bật được cái mới đó chính là nêu bật được đấu tranh cách mạng, đấu tranh chống thiên nhiên, để chiến thắng thiên nhiên, để công nghiệp hoá xã hội chủ*

nghĩa, xây dựng cơ sở vật chất và kỹ thuật cho chủ nghĩa xã hội. Phát triển sức sản xuất, đẩy mạnh sản xuất, tăng thêm thu nhập quốc dân; đồng thời đấu tranh chống quan hệ cũ trong xã hội, trong đời sống; chống tư tưởng cũ trong con người, để cải tạo xã hội, cải tạo con người. Đó là hai mặt đấu tranh gắn liền với nhau và đó là hiện thực cơ bản nhất, phong phú nhất, đẹp đẽ nhất trong đời sống chúng ta.

Làm sao có thể đạt được khi chúng ta muốn nêu lên sự quyết tâm của nhân dân ta chống Mỹ. (Một kẻ thù giàu có và hung ác như thế) mà lại không đề cập đến sự tổn thất, đến sự chịu đựng nín nhịn cả từ miếng cơm, tấm áo, đến cả tình cảm của mỗi con người. Làm sao có thể dựng lên một người cán bộ liêm chính, tận tụy mà lại không biểu hiện những con người ấy trong cuộc đấu tranh chống sự cám dỗ, dục vọng ngay trong bản thân mình và đấu tranh chống những kẻ thù thiếu tinh thần trách nhiệm đang sống như một con đĩa bám vào tập thể mà bòn rút. Tất nhiên, khi đề cập đến những cuộc đấu tranh này, lòng người viết phải thật sáng, phải xuất phát từ thật lòng yêu mến những cái tốt đẹp mà đấu tranh với những gì chưa thật tốt để tạo nên một cái tốt hơn. Vấn đề này nếu chúng ta không giải quyết được thì chúng ta chưa thể có những vở kịch với tầm hiện thực lớn thể hiện cuộc chiến đấu của chúng ta chống đế quốc Mỹ xâm lược. Theo ý riêng tôi thì có thể do quan niệm này chúng ta chưa giải quyết được, nên trong mấy năm qua sân khấu chống Mỹ vắng hẳn thể loại hài kịch, nhất là loại hài kịch viết về nội bộ nhân dân ta. Đã có thời gian kịch nói ta hoàn toàn tránh né không đi vào những vấn đề mà đời sống chiến đấu đang đặt ra, không dám công khai đả kích vào những cái đang cản trở sự tiến triển của xã hội cả về lĩnh vực chiến đấu chống Mỹ lẫn lĩnh vực xây dựng chủ nghĩa xã hội. Hiện tượng này hiện nay chúng ta đã giải quyết được phần nào. Rõ ràng là sân khấu kịch nói của chúng ta cần đi đến khẳng định là không phải chỉ có thể mà rất cần thiết phải đi vào cuộc đấu tranh chống những gì là cản trở, những cái chưa tốt để khẳng định cái mạnh, cái mới của chế độ ta và cũng đồng thời làm chói ngời hơn lên những con người mới; những nhân tố mới đang ngày càng nảy sinh

nhiều hơn trong cuộc sống chiến đấu và xây dựng chủ nghĩa xã hội những năm chống Mỹ.

Bốn năm qua, thời gian ấy đối với một nền văn học chỉ là một thời gian không đáng kể, điều ấy càng làm chúng ta vui mừng hơn khi nhìn lại thành quả về sân khấu kịch nói chúng ta đã đạt được trong thời gian ngắn ngủi ấy. Dầu cho chúng ta còn nhiều đòi hỏi, kịch nói trong những năm chống Mỹ còn có những điểm làm ta chưa thật hài lòng, thì cũng không ai có thể đánh giá thấp sự đóng góp và thành tựu đã đạt được. Và rõ ràng kịch nói trong những năm chống Mỹ đã có một vị trí xứng đáng trong giai đoạn văn học chống Mỹ của ta.

Tap chí Văn Nghệ Quân đội

số 3 - 70